

Tomislav GRGUREVIĆ

POSljedICE REVOLUCIONARNOG NEISKUSTVA I KLASNO OBILJEŽJE USTANKA

(Povodom šezdeset godina ustanka mornara u Boki)

Na ratnim brodovima stacioniranim u akvatorijumu Bokokotorskog zaliva, te u nekim ustanovama na kopnu, 1. februara 1918. godine izbio je ustanak mornara. Ovaj ustanak, kojim je rukovodio Centralni komitet smješten na admiralskom brodu »Sankt Georg«, a na čijem je čelu bio Čeh František Raš, bio je jedan od prvih odjeka Oktobarske revolucije u svijetu. Proleter i evropskih država digli su svoj glas i uzevši kao primjer borbu ruskog proletarijata, bili su spremni da ga pomognu. Akcijom su željeli mir i slobodu i zahtijevali promjenu postojećeg društvenog uređenja.¹ Ustanak je bio brzo ugušen, a njegove vođe František Raš, Jerko Sižgorić, Mate Brničević i Anton Grabar bili su strijeljani.² Uprkos porazu ustanika posljedice za Austro-Ugarsku bile su neočekivano velike. Veći broj brodova praktično je sve do kraja prvog svjetskog rata ostao neupotrebljiv za ratna dejstva jer nije bilo obučениh posada koje bi zamijenile pohapšene ili prekomandovane mornare.

Više od pola vijeka prije izbijanja ustanka Austro-Ugarska je shvatila strategijski značaj Bokokotorskog zaliva, značajne vojne baze, zbog čega su izgrađena utvrđenja na ulasku u Zaliv, a ubrzo zatim u Tivtu je podignuta remontna baza za ratne brodove. U HercegNovskom zalivu izgrađene su druge ustanove neophodne jednoj velikoj floti kakvu je tada imala Austro-Ugarska. Početkom prvog svjetskog rata Boka Kotorska je bila, poslije Pule, najjača ratna luka Austro-Ugarske u kojoj je bilo preko 40 ratnih brodova, što je bilo više od jedne petine čitave Austro-

¹ Gabor Šandorine: »Nekoliko mađarskih odnosa prema pobuni mornara u Kotoru. (Naučni skup »Oktobarska revolucija i narodi Jugoslavije«.)

² Ferdo Čulinović: »1918. na Jadranu«.

-Ugarske flote, sa preko 5000 mornara.³ Ovdje je bilo i oko 4000 pripadnika kopnene vojske.

Kada su počele pripreme za ustanak teško je reći, jer o tome nema potpuno tačnih podataka. U svakom slučaju, već polovinom januara 1918. godine, mnogi mornari u Boki su znali da se sprema »nešto veliko«. Tada je i Komanda flote došla do podataka o mogućnostima nemira. Ona je preduzela i odgovarajuće mjere koje nijesu dale rezultata. Ipak, organizatori ustanka u Boki bili su se uplašili da su im »ušli u trag« zato su u posljednjem trenutku odlučili da ustanak umjesto planiranog 2. februara počne dan ranije.⁴

Bilo je dogovoreno da ustanak počne u 12 sati upravo zato što su se tada oficiri nalazili na ručku, a brojne dežurne funkcije preduzimali su njihovi pomoćnici, po činu podoficiri. Prema već ranije utvrđenom planu pucanjem topa sa broda »Sankt Georg«, koji je bio komandni brod cijele flote, označen je početak ustanka. Uskoro je i na pomoćnom brodu »Gää« počela da se odvija slična akcija. Mornari su vikali »URA« i skidali kape od oduševljenja.⁵ Potom su na nekim brodovima skinute crno-žute zastave Dvoglavog Lava a postavljene crvene zastave revolucije. Samo sat poslije početka ustanka radio-stanice ustaničkih brodova počele su da emituju telegram: »U BOKI JE IZBILA REVOLUCIJA U INTERESU NEODLOŽNOG ZAKLJUČENJA MIRA!«

Jedan od prvih zadataka ustanika bio je da pozove flotu u Puli da im se pridruži. Zanimljivo je da su ustanici poslali jedan telegram i sovjetskoj vladi u Rusiji. Kasno uveče istoga dana radio-stanica u Puli primila je odgovor.

Prvog februara, prvog dana ustanka, na strani pobunjenika našli su se brodovi »Sankt Georg«, »Gää«, »Kaiser Karl VI«, »Kaiser Franz Joseph I«, »Kronprinz Rudolf«, te još neke manje jedinice. Ustaničkom pokretu pripadalo je oko 3000 mornara. Ipak, pasivnost vojničkih masa u kopnenoj vojsci i izrazito neprijateljski stav prema ustanku nekih pomorskih jedinica stvorili su niz problema Komitetu mornara koji je rukovodio ustankom.⁶

Već sljedećeg dana, poslije prvog iznenađenja, Komanda flote počela je da djeluje. Komandant luke je uputio Komitetu

³ Miroslav Tychman: »Češki mornari u revolucionarnom pokretu na Jadranu tokom prvog svjetskog rata«. (Naučni skup: »Oktobarska revolucija i narodi Jugoslavije«.)

Podaci o broju mornara u raznim izvorima se razlikuju što je vrlo vjerovatno posljedica različitih kriterijuma ko se sve može smatrati mornarom.

⁴ Bernard Stulli: »Revolucionarni pokreti mornara!« U drugim materijalima nema podataka o promjeni datuma. Julijus Lupšina, podoficir sa »Sankt Georga«, dežurni toga dana, ističe da je već nekoliko dana ranije bio utvrđen datum te da se on nije mijenjao???

⁵ Ferdo Čulinović: »1918. na Jadranu«.

⁶ Bernard Stulli: »Revolucionarni pokreti mornara«.

mornara na »Sankt Georgu« ultimatum u kojem je tražio da se posade vrate »redu i disciplini«. Komanda flote iz Pule javila je da upućuje grupu ratnih brodova radi obračuna sa ustanicima. Istovremeno je na nekim baterijama došlo do izmjene nepouzdanih mornaričkih posada i njihove zamjene sa artiljercima kopnene vojske.

Od ranog jutra 2. februara vođstvo ustanka preduzimalo je niz mjera na jačanju svojih pozicija, prvenstveno da bi pridobili pasivne i kolebljive jedinice. Ovo se radilo odašiljanjem zahtjeva signalizacijom, megafonima te upućivanjem delegata i patrola.⁷ Ovo je doprinijelo da je ustanak 2. februara prije podne dobio novi polet. Do podne na stranu ustanika je prešlo oko 4500 mornara, podoficira i radnika.⁸ Međutim, Komitet mornara nije bio uspio da otkloni brojne slabosti, koje su bile posljedica, prije svega, nekoordiniranosti akcije i nedostatka jasnog plana šta dalje raditi. Neke jedinice, pod vlašću oficira, imale su i dalje neprijateljsko držanje prema ustanicima a jedinice kopnene vojske nijesu pokazivale želje za šire uključivanje u ustanak. Ovo je, s obzirom na veliku vatrenu moć artiljerije, zadavalo posebnu brigu Komitetu mornara.

Kritična faza ustanka nastupila je 2. februara poslije podne. Ustaničko oklijevanje i nedostatak jasnih orijentacija: »šta dalje raditi« vješto su iskoristili protivnici ustanka. Poslije njemačkih podmornica i njihov matični brod »Kleopatra« otplovio je u Risanski zaliv, van domašaja ustaničkih topova. Tada se jedan od najvećih brodova, pod vlašću ustanika, »Rudolf« pokušao približiti ostalim većim jedinicama na kojima su se vijale crvene zastave. Jedna baterija otvorila je vatru na brod. Poginuo je jedan od vođa ustanka Sagner a drugi Dvoržak zadobio je smrtonosne povrede. Nepreduzimanjem mjera protiv Komande luke, u cilju represivnog djelovanja, uticalo je depresivno na jedan broj mornara kolebljivaca.⁹

Komanda ratne luke Herceg-Novi, predveče 2. februara, uputila je novi ultimatum ustanicima u kojem je tražila da se brodovi povrate redu sljedećeg dana do 10 sati a u protivnom biće potopljeni vatrom topova obalskih baterija. Istovremeno, nastavljena je izmjena posada na »sumnjivim« baterijama. Uz to traženo je od Sarkotića da dozvoli upotrebu aviona koji će, u slučaju potrebe, napasti brodove »najvećim bombama«.

Noću između 2. i 3. februara ustanici su pokušali da dobiju pomoć te da kolebljive jedinice flotnog sastava stave pod svoju komandu. Mnogi telegrami nijesu mogli da dopru do adresanata

⁷ Isto.

⁸ U svim materijalima za »crvene mornare« se smatraju oni koji su bili na brodovima koji su vijali crvenu zastavu. Međutim, po svoj prilici ovaj broj je bio nešto manji.

⁹ Bernard Stulli: »Revolucionarni pokreti mornara«.

jer su organizovane smetnje ustaničkih emisija sa vladi lojalnih brodova. Jedinice, koje su nešto ranije napustile ustaničko područje, emitovale su poruke ustanicima o potrebi bezuslovne predaje Komandi ratne luke i vršile pripreme za eventualni napad.

Međutim, sve do sljedećeg dana u 7 sati, kada su se nasuprot ustaničkim brodovima, pojavile jedinice iz Pule, Komitet mornara gajio je nadu u uspjeh. Dolazak brodova iz Pule u vrlo jakom sastavu: tri bojna broda, četiri razarača i osam torpiljarki, koji su bili, u odnosu na one u Boki, noviji i modernije naoružani, pored ostalog, odlučilo je sudbinu ustanka.

Došlo je do koncentracije protivustaničkih snaga sa oba boka ustaničkog područja. Torpedne cijevi njemačkih podmornica a i nekih krstarica i torpiljarki, bile su spremne da izvrše naredbu o uništenju ustaničkih brodova. Tri člana Komiteta mornara napuštaju poprište akcije i odlaze u Italiju. U takvoj situaciji slom ustanka bio je neizbježan posebno što je broj kolebljivih podoficira i mornara bio stalno veći. Postepeno crvene zastave, obilježje pripadnosti ustanku, skidaju se sa jarbola.

Na »Sankt Georgu« František Raš i drugovi čine krajnje napore da povrate borbeni moral i suzbiju kolebljivost. Ipak, na glavnom ustaničkom brodu nešto poslije 9 sati, 3. februara, skinuta je crvena zastava.¹⁰

Poslije kapitulacije vojne vlasti počele su odmah da hapse sumnjive. Oni su ih iskrcavali i zatvarali u zatvorima i tvrđavama na kopnu. U prvom naletu je pohapšeno oko 500 mornara dok se sljedećeg dana broj zatvorenika popeo na blizu 800. Prvog dana po slomu ustanka, sa brodova koji su bili u centru događaja, uklonjeno je pokretno oružje i pripadajuća municija. Vojne vlasti su provele brojne mjere predostrožnosti, novo grupisanje svojih snaga i maksimalnu blokadu ustaničkog područja.

U međuvremenu radilo se na ubrzanom podizanju optužnice pred prijekim vojnim sudom protiv kolovođa ustanka. Pred sud je izvedeno 40 ustanika, dok je preostala masa od oko 400 mornara ostavljena po raznim kazamatima i improviziranim zatvorima da čeka redovni sudski postupak. Glavna rasprava, na kojoj se vrlo malo raspravljalo, počela je 7. februara u 10,30 sati. Postupak se vodio maksimalnom brzinom da bi se proces okončao u predviđenom roku od 72 sata. Odbrana optuženih, iako nepripremljena, pokušala je da stavi neke primjedbe na niz nezakonitih radnji, ali bez uspjeha. Na kraju je za presuđivanje odabrana grupa od 8 ustanika a njih četvorica František Raš, Anton Grabar, Jerko Šižgorić i Mate Brničević osuđeni su na kaznu smrti stri-

¹⁰ Isto.

jeljanjem. Presuda je izvršena 11. februara 1918. godine u Škaljarima, predgrađu Kotora.¹¹

Na taj način ustanak mornara u Boki dobio je svoj epilog. Istina, vojne vlasti radile su na pripremama optužnice za ostale »kolovođe ustanka«. Ovaj proces nikada nije završen: prekinula ga je kapitulacija Austro-Ugarske.

Značajno je istaći da neuspjeh ustanka i činjenica da su se vođe ustanka našle u zatvoru, ili su bili već strijeljane, nije zaplašila ostale »crvene mornare«. Austro-Ugarska je i dalje budno pazila šta se dešava. Aprila 1918. godine javlja se da su se mornari počeli opet organizovati, a nešto kasnije da je uspostavljen kontakt mornara i jedinica kopnene vojske. Očito je da se pokret bolje organizovao i pored mjera predostrožnosti vlasti. Nove pripreme vršene su temeljitije, sa očitom željom da se isprave slabosti koje su dovele do sloma prethodnog ustanka. Međutim, krah monarhije ih je preduhitrio.

Činjenica da je ustanak mornara u Boki praktično trajao samo dva dana, poslije čega su »crveni mornari« kapitulirali pred neprijateljem, bila je često razlog mnogih površnih zaključaka o ovom, bez sumnje, revolucionarnom činu. Bilo je dosta pokušaja, naročito kod nekih građanskih historičara, da ustanak prikažu kao mirnu pobunu, demonstraciju mornara pa čak i kao »štrajk zbog gladi«. Zaključci su se izvlačili zavisno od potrebe.

Tokom godina, posebno poslije vrlo obimnih istraživanja, nakon otkrića građe sa suđenja, koja je pronađena u Beču, u Ratnom arhivu, i Naučnog skupa, koji je održan u Kotoru povodom proslave 50 godina ovog ustanka, uglavnom su usaglašene ocjene o ovom ustanku. Sama činjenica da je on izbio nepuna tri mjeseca poslije oktobarske revolucije, da je bio daleko bolje organizovan nego manifestacije mornara u drugim gradovima Jadrana, u toku prvog svjetskog rata, govori sama za sebe o podvigu hiljada mornara koji su tada bili na brodovima stacioniranim u Bokokotorskom zalivu.

Međutim, očito je da su ustanici, bez dovoljno iskustva, znanja i organizacione sposobnosti, napravili niz grešaka, vršili pogrešne procjene situacije i na osnovu njih donosili pogrešne zaključke, koji su kasnije, između ostalog, rezultirali slomom ustanka.

Istraživanjima zašto je propao ovaj ustanak do sada nije bilo temeljnih komentara. Sada je na tome teško raditi, jer se mnogi zaključci moraju temeljiti na hipotezama. Još od sloma ustanka postavljalo se pitanje: Da li bi flota, koja je stigla iz Pule 3. februara u Bokokotorski zaliv, izvršila naređenje o otva-

¹¹ Don Niko Luković: »O značaju ustanka u Bokokotorskom zalivu i o držanju strijeljanih mornara«. (Naučni skup: »Oktobarska revolucija i narodi Jugoslavije«.)

ranju vatre na svoju braću koja su se našla na ustaničkim brodovima?¹² Teško je dati odgovor i na pitanje: Da li bi Komanda ratne luke Herceg-Novi bila dobila bitku da je Komitet mornara na artiljerijsku vatru sa kopna, 2. februara, odgovorio svojim topovima? Ostalo je djelimično nerazjašnjeno i to: Da li su Centralni komitet i komiteti mornara djelovali dovoljno jedinstveno? Ovo su samo neka od niza pitanja na koja je sa aspekta protoka vremena teško dati apsolutno tačne odgovore. Mnogi smatraju da je i sam pokušaj pregovaranja sa neprijateljem i džentlmenski odnos prema uhapšenim oficirima bio pogrešna taktika. Nego, počnimo od onih prvih propusta do kojih se došlo još u prvoj fazi razmatranja ideje o eventualnom organizovanju akcije.

Mi ćemo se zadržati samo na onim karakterističnim greškama ustanika, od kojih su mnoge, u ono vrijeme, bile logična posljedica niskog stepena zrelosti revolucionarnih masa i nedostataka vojnog obrazovanja vođa. Ovo nikako ne znači dovođenje u pitanje revolucionarnih zanosa velike većine učesnika u ustanku niti osporavanje značaja ustanka. Riječi Františka Raša, date u početku akcije: »Kod svake revolucije mora krv poteći, a meni je svejedno hoću li danas ili sutra doći na vješala, no čitava je mornarica sa nama!«,¹³ bile su pogrešna procjena situacije jer dio mornarice, zbog razloga o kojima će biti više riječi na narednim stranicama, nikada nije suštinski prišao ustanicima. Ne smije se smetnuti sa uma da su neki brodovi istakli crvene zastave zato što su morali.

Sigurno je da je ideja o početku ustanka dugo bila u glavama neposrednih vođa, te da se nekoliko mjeseci prije akcije počelo govoriti o njemu. Međutim, podaci o tome da se u Boki »nešto sprema« došli su prije vremena do Komande flote i Komande ratne luke. Mornari su čak i u pismima, koja su obavezno cenzurisana, nagovještavali, sa puno ponosa i nestrpljenja, takvu mogućnost. Ovo je svakako uslovalo dodatnu budnost Štaba flote. Ipak, stiče se utisak, da su oni podcijenili snagu pokreta te su zbog toga ležerno djelovali. Istina, u posljednjem trenutku su ustanici, bar tako izgleda, promijenili termin početka, te odlučili da ustanak počne prvog umjesto drugog februara.¹⁴ Na nekim brodovima mornari su čak prijetili starješinama skorom akcijom. Kada je 1. februara ujutro došlo do eksplozije mina, mornari sa broda »Gäa« povikali su: »Počelo je!« Međutim, kada su vidjeli da to nije bio znak za početak ustanka, brzo su se snašli i tako uspjeli da prikriju, za nekoliko presudnih sati, razlog radovanja.

¹² Neki mornari, učesnici u ustanku u svojim izjavama su čvrsto stajali na stanovište da njihovi drugovi iz Pule ne bi pucali na njih. Međutim, iza ovih tvrdnji nijesu stajali valjani razlozi.

¹³ Bernard Stulli: »Revolucionarni pokreti mornara«.

¹⁴ Brojni autori se ne slažu u tome da li je došlo do ubrzanja odluke o početku ustanka zbog straha od eventualne provale.

Iz ovoga se može izvući zaključak da se sa mornarima radilo u toku priprema za ustanak, ali da ova akcija nije bila sveobuhvatna niti, što je vrlo važno, dovoljno konspirativna. Sva je sreća što ni »druga strana« nije imala iskustva u djelovanju protiv revolucionara. Onamo gdje se poklonila puna pažnja pripremama tamo je uspješno iskorišteno nezadovoljstvo mornara.

Jedan od sljedećih propusta je neusklađenost akcije između brodova iz flotnog sastava kao i povezanosti mornara sa brodova i onih na kopnu, posebno sa artiljercima iz baterija, iako je bilo sasvim jasno da kopnene baterije mogu držati situaciju u svojim rukama. Zapostavljena je vrlo važna, sa vojne tačke gledišta, veza sa Hidroplanskom bazom. Sigurno je da bi se kasnije sasvim drugačije ponašali antiustanički brodovi da je na njih vršen pritisak avionima. Ovo pogotovo kada se zna da je to vrijeme početka borbene avijacije tako da brodovi nijesu bili kvalitetno naoružani protivavionskim naoružanjem.

Među propuste treba ubrojiti i nepovezanost sa jedinicama u najjačoj ratnoj luci u Austro-Ugarskoj — Puli te u Šibeniku. Očito je da nije postojala prava veza i pravi dogovor o jednovremenom dizanju ustanka. Činjenica je da su ustanici odmah po izbijanju ustanka poslali telegram: »Molim emitirajte dalje u Pulu. Ovdje u Boki izbila revolucija. I Pula treba da se također priključi.«¹⁵ Po svoj prilici pošlo se od pogrešne pretpostavke da će mornari na znak iz Boke stupiti u akciju. Oni to nijesu uradili. Zašto? Danas je teško dati odgovor da li je to što telegrami nijesu stigli u prave ruke ili uopšte nijesu došli zbog organizovane smetnje u emitovanju. U svakom slučaju propust što nije došlo do prethodnog dogovora je očit, jer pomoću telegrama ne može da se organizuje revolucionarna akcija, ako se za to nijesu stekli svi ostali potrebni uslovi. Slučaj sa telegramima govori kako su vođe ustanka u Boki često idealistički gledali na dalji razvoj događaja. Ova površnost je proizvod velikog revolucionarnog zanosa ali i nedostataka iskustva u međuklasnom obračunu.

Ima nekih ocjena o tome da je došlo do široke povezanosti između mornara i radništva u Boki koje je masovno podržalo ustanak.¹⁶ Mišljenja smo da je bilo dogovora, međutim, na organizaciji podrške nije se dovoljno radilo, jer je očito da akcija nije bila koordinirana u dovoljnoj mjeri. Stiče se utisak da je podrška data spontano zahvaljujući klasnoj svijesti bokeljskog radništva među kojim je već tada bio razvijen socijalistički pokret, jer u Boki se desetak godina ranije osnivaju sindikalne po-

¹⁵ Ferdo Čulinović: »1918. na Jadranu«.

¹⁶ Don Niko Luković: »O značaju ustanka bokokotorskih mornara i o držanju strijeljanih mornara«.

družnice lijevo orijentisane.¹⁷ Radnička klasa Boke, u trenutku početka ustanka, smatrala je za svoju revolucionarnu dužnost i internacionalnu obavezu da se priključi pokretu na brodovima. Radništvo Boke ostalo je uz »crvene mornare« ne samo u vrijeme ustanka nego i poslije njega, kada je nastavilo da im pruža podršku, čak i po cijenu najvećeg rizika.¹⁸ Ovo svjedoči o klasnoj svijesti radništva ovog područja te se u tom kontekstu i treba shvatiti njihova bezrezervna podrška ustanicima i organizovanje niza akcija podrške i pomoći. I vođe, neposredno poslije kraha ustanka, kada su govorili o greškama, niti jednom riječju nijesu zamjerali radništvu Boke kojega su, to je očito, nedovoljno koristili kao svoga saveznika, posebno u stvaranju kontakta sa kopnenim jedinicama čije nezadovoljstvo, koje je bilo objektivno, nije iskorišteno da se priključe ustanku.

Jedan od glavnih razloga brzog kraha ustanka je odsustvo kvalitetnog programiranja akcija. Iz sačuvanih dokumenata, kao i sjećanja pojedinih učesnika u ustanku, očito je da su vođe smatrale svoj prvi zadatak da brodovi istaknu crvene zastave, kao dokaz svoje pripadnosti ustanku. Međutim, pitanju kako i na koji način izvršiti sinhronizaciju daljih akcija nije posvećena dovoljna pažnja, što svjedoči o oslanjanju na spontanost i na shvatanje da odluke treba donositi »u trenutku« što se kasnije pokazalo kao kobni propust. Istina, već 1. februara uveče »Delegacija mornara svih jedinica« postavila je svoje uslove.¹⁹ Ovo znači da su, još prije početka ustanka istaknuti osnovni motivi na okupljanju ustanika. Očito je da se nije posvetila pažnja jednom suštinskom pitanju: Šta raditi ako se zahtjevi ne prihvate, te ako se borbom budu trebala postizati tražena prava? Nije postojao ni razrađen plan šta raditi sa brodovima i na brodovima kada skinu crno-žute zastave i istaknu crvene, a ovo je trebalo da bude okosnica rada u fazi priprema za ustanak. I upravo sljedećih dana vođe ustanka su gotovo čitavo vrijeme gubili tražeći plan za nastavak akcije čime je izgubljeno dragocjeno vrijeme i pružena mogućnost Komandi ratne luke da se pribere i da počne, nakon početnog nesnažjenja i iznenađenja, efikasno da djeluje protiv ustanika. Upravo, u prvoj fazi ustanka, Komanda ratne luke je nastojala da odugovlači pregovore sa ciljem da se organizuje i vojnički pripremi za brzo ugušivanje ustanka.

Upravo ovakva koncepcija dala je rezultate. Kada su trupe i jedinice lojalne vladi bile spremne, ustanicima je upućen ultimatum. Promijenjen je način pregovaranja. Sa pozicije molbe prešlo se na prijetnje upotrebom sile. Očito je da je, bez obzira

¹⁷ Čedomir Pejović: »Neki fragmenti iz rada partijske organizacije u Boki 1919 — 1921.« (Zbornik »Boka«, br. 3)

¹⁸ Miloš Milošević: »Ilegalno dostavljanje pošte utamničenih mornara.« (Naučni skup: »Oktobarska revolucija i narodi Jugoslavije.)

¹⁹ Bernard Stulli: »Revolucionarni pokreti mornara«.

na revolucionarni zanos i vjeru nekih rukovodilaca ustanka, vladalo opšte uvjerenje da se poslije uspješnog početka ustanka može pregovarati i iznuditi povoljna rješenja. Tako se i djelovalo u toku aktivnosti ustanika. Komitet mornara ne samo da je »nasjeo« na »providan manevar« Komande ratne luke već je i sam sporo radio predlažući neke kontakte sa opozicijom za koje je bilo očito da ustanike vode u propast.

Da zaključimo: još u fazi priprema ustanka napravljene su mnoge greške, koje su često bile i proizvod pogrešne procjene situacije, različitih ideoloških ubjeđenja, idejnih opredjeljenja, stepena vojnostručne obrazovanosti, koje su kasnije dovele do sloma ustanka i predaje pred vojnom silom crno-žute monarhije. Čini nam se da je rukovodstvo ustanka prije njegovog početka suviše optimistički procjenjivalo situaciju vjerujući da će se skoro svi brodovi pridružiti pokretu zbog čega se nijesu snašli kada su vidjeli da je situacija drugačija od očekivane.

Od samog početka ustanka Komitet mornara je vjerovao da će im se pridružiti mornari i u drugim lukama. Posebno su računali na pomoć drugova iz Pule i eventualno iz Šibenika. Činjenica je da su prve vijesti o velikoj oktobarskoj revoluciji naišle i ovdje na pripremljen teren. I oni koji su dotle bili u beznadežnom raspoloženju podigli su glave. Dotadašnja strpljivost i rezignacija kao da su nestali i oni su ustupili mjesto borbenom i buntovničkom duhu koji se proširio među posadama gotovo svih brodova, u većoj ili manjoj mjeri. Sve je više bilo onih koji su bili ubijeđeni da treba nešto raditi. U ovome je posebno pomagala i sve jača nacionalistička propaganda među slovenskim i italijanskim mornarima, i najzad agitacija mornara socijalista.²⁰ Međutim, da bi se oni organizovali, trebalo je i zajednički raditi na organizaciji jer se nije moglo očekivati da će ustanak buknuti spontano u istom trenutku a samo jednovremenost, pored ostalog, davala je većeg izgleda na uspjeh. Oni su tražili da im se pridruže drugovi iz drugih luka. Međutim, ti telegrami stigli su u ruke protivnika te su bili znak za početak kontraakcije. Uz ovo, Komitet mornara bio je stalno preokupiran akcijom da svi brodovi istaknu crvenu zastavu, pri čemu se nije vodilo dovoljno računa koliko su suštinski na tim brodovima ustanici bili u većini i koliko su bili gospodari situacije. Jedan broj brodova istakao je crvene zastave samo zbog prijetnji da će se na njih otvoriti vatra. Nijesu bili utvrđeni ni stavovi šta sa brodovima koji neće da istaknu crvenu zastavu.

Već prve večeri, sasvim ispravno, je uočeno da torpiljarske i njemačke podmornice mogu da odluče u određenom trenutku. Oficiri na ovim jedinicama slobodno su se kretali i dogovarali o

²⁰ Miroslav Teljchman: »Češki mornari u revolucionarnom pokretu na Jadranu u toku prvog svjetskog rata«.

kontraakciji. Ipak, sljedećeg dana i torpiljarke su, pod prijetnjom, istakle crvene zastave. Jedna od najvećih grešaka ustanika bila je dozvola da se flota razdvoji, u popodnevnim satima 2. februara, te da dio flote isplovi iz HercegNovskog u Kotorski zaliv van domašaja topova ustaničkih brodova.²¹ To je jedan od težih udara ustanku i od toga trenutka počeli su se ređati nemili događaji. Kolebljivi mornari bili su zbunjeni nepreduzimljivošću ustaničkih vođa. Ovo su shvatili kao znak slabosti i početak kraja, te su se manje grupe mornara već tada počele povlačiti i predavati vladinim snagama. U ovom smislu posebno je djelovala pasivnost ustanika u slučaju bojnog broda »Rudolf«. Kada je ovaj brod trebao sa sidrišta ispred Rosa da se premjesti u blizinu ostalih ustaničkih brodova, na njega je otvorena vatra kopnenih baterija. Tom prilikom su poginula dvojica vođa ustanka. Rukovodstvo ustanka tada je upozorilo Komandu ratne luke da će otvoriti vatru na Herceg-Novi ukoliko obalni topovi ne umuknu. Istina, paljba je obustavljena, ali je izostanak represivne akcije imao uticaja na jedan broj kolebljivih mornara. Stiče se utisak da je u rukovodstvu ustanka bilo i onih koji su smatrali da akcija po svaku cijenu mora da ima miran tok da bi se izbjeglo proljevanje krvi.²² Ovakvo opredjeljenje se može vidjeti i iz telegrama koji je upućen Poslaničkom domu u Beču. U njemu se kaže: »Sve jedinice flote koje se nalaze u zalivu Kotora i kopnene ustanove formirale su jedinstveni Komitet mornara uz istovremeno preuzimanje vrhovne komande. On želi da što prije usmeno izmijeni misli sa socijaldemokratskim poslanicima svih nacija radi što skorijeg zaključenja mira i samoopredjeljenja naroda. Rukovođen bezuslovnim principom da izbjegnju svako prolivanje krvi, Komitet izaziva žaljenje za sve što se dogodilo i za neprijateljske pokrete pješadije jer je to izazvano opštim oružanim pokretom!«²³ Zato su prijetnje da će se na vatru otvoriti vatrom ostale bez rezultata. U trenutku kada je bilo krajnje vrijeme da se odlučno istupi, ne samo zbog autoriteta Komiteta nego i zbog konačnog ishoda ustanka, propuštena je još jedna prilika te se ostalo u pasivnom iščekivanju, koje, za sve objektivne posmatrače, nije moglo donijeti ništa dobro narednih dana.

S druge strane, nije iskorištena mogućnost da se za pokret vežu kopnene baterije ili da se vojnom akcijom onemoguće. Stiče se utisak da je potcijenjena njihova vatrena moć, što sigurno ne

²¹ Bernard Stulli: »Revolucionarni pokreti mornara«.

²² Poslije rata radnički prvaci i lijevo orijentisana štampa isticali su kao jednu od pozitivnih karakteristika ustanka što nije prouzrokovao ljudske žrtve. Ovo govori da je tada bilo dosta onih koji su smatrali da se borba ne smije voditi nasiljem.

²³ Anđelko Kalpić: »Revolucionarno kretanje mornara na istočnoj obali Jadrana«. (Naučni skup: Oktobarska revolucija i narodi Jugoslavije«.)

bi uradiliiskusni rukovodioci, da su se našli među vođama ustan-ka. Iako se radilo o baterijama velike razorne moći sposobnim da spriječe svaki ulazak u zaliv najvećih neprijateljskih sastava, o njima ustanici nijesu dovoljno vodili računa. Druga strana je ispravno zaključila da od odanosti ovih baterija zavisi sudbina ustanka zato su neke sumnjive posade odmah zamijenili novim, što svjedoči da su preduzeli sve neophodne mjere da baterije budu potpuno spremne u odlučujućem sukobu ako do njega dođe.

Kako je izostala koordinirana akcija sa flotom iz Pule, zbog ranije iznijetih razloga, ustanici su se našli, već drugog dana ustanka, u gotovo bezizlaznom položaju. 3. februara ujutro, kada su prispjeli brodovi iz Pule i stavili se nasuprot ustanika, situacija je bila vojnički jasna. Oba boka ustaničke flote bila su opkoljena jakim neprijateljskim snagama velike vatrene moći a odozgo, sa dominantnih visova, vrebali su topovi najvećih kalibara, koji su lako probijali brodski oklop. Protiv pobunjenika mogli su se upotrijebiti i hidroavioni.

Upravo 2. februara, kada se već nazirao rezultat ishoda ustan-ka, počelo se sve glasnije govoriti o potrebi isplavljenja dijela flote iz Boke i u krajnjoj nuždi njenom prisajedinjenju saveznicima.²⁴ Tada je preovladalo mišljenje da treba čekati dok se ustanku ne pridruže mornari, vojnici i radnici iz drugih luka, čime bi se stvorili uslovi za dalji razvoj internacionalne revolucionarne akcije za mir i samoopredjeljenje naroda. Međutim, i da je donesena odluka o isplavljenju, ona ne bi mogla da se realizuje na vojnički organizovan način, pod rukovodstvom Komiteta mornara. Neiskusni podoficiri i mornari vrlo vjerovatno ne bi uspjeli da sinhronizuju ukupnu akciju svih ustaničkih brodova za isplavljenje. Trebalo je dosta znanja da se jednovremeno stavi veći broj brodova u pokret i punu borbenu gotovost. Obzirom da je veliki broj mašinaca ostao po strani, veliko je pitanje koliko bi brodova moglo da se pokrene. Da bi se ova akcija sprovela, nužna je bila jedinstvenost i stručnost u djelovanju, a to su mogli samo vrlo stručni ljudi. Najveća prepreka daljeg uspješnog razvoja ustanka ogledala se, međutim, u nejedinstvenosti gledišta. Svi su se složili u zahtjevima koji su predati Hansi, ali jedinstvo nije ostvareno u tome kako dalje postupati u borbi za njihovu realizaciju. Velika grupa slovenskih i italijanskih mornara, u kojoj su glavnu riječ vodili nacionalistički orijentisani Jugosloveni i Česi, zalagala se za prelazak mornarice na stranu Antante, dok je relativno mala grupa mornara socijalista dosljedno branila svoj anti-ratni stav. Njihov glavni predstavnik František Raš neprestano je ukazivao na neophodnost jedinstvenog i odlučnog stava koji bi jedino bio u stanju da donese uspjeh u obliku ispunjavanja

²⁴ Bernard Stulli: »Revolucionarni pokreti mornara«.

mornarskih zahtjeva i odlučno isključivao dalje učešće u ratu pod bilo čijom zastavom.²⁵

Umjesto lutanja u traženju koncepcija samo isključivo brza, vješto vođena, energična i beskompromisna akcija, i to u samom početku, dok je postojao elemenat iznenađenja, mogla je da dovede do uspješnog isplovljenja iz Boke. Već kasnije, što je vrijeme više odmicalo izgledi za isplovljenje bili su sve manji. Vjerovatno i sam Komitet mornara je ispravno ocijenio situaciju i zaključio da nema izgleda da flota u trenutnim uslovima isplovi iz Boke.

Riječi Františka Raša izgovorene kontraadmiralu Hansi: »Ne, mi smo izgubili to povjerenje, a vi nam ne možete dati nikakve garancije, čemu vi nijeste ni krivi, već krivnja je na sistemu u državi, situacija je jednaka onoj u Rusiji, sistem treba srušiti«,²⁶ jasno govore da je na čelu ustanka bio revolucionar koji je znao šta hoće i čija je revolucionarna svijest bila na visokom nivou, što znači da je shvatio istorijsku veličinu čina. Međutim, u toj situaciji trebala je brza akcija protiv vladinih snaga, a svaki izgubljeni sat značio je sve manje šansi da ustanak uspije.

Taktika čekanja, uz potpunu pasivnost prema neprijatelju u Boki, i strah od zaoštavanja situacije, objektivno je jačala pozicije vladinih snaga. Da bi se moglo razumjeti oklijevanje Komiteta mornara da preduzme energične akcije, treba shvatiti da su se u njemu nalazili pripadnici raznih struja. Među njima je bilo socijaldemokrata, koji su se u novoj revolucionarnoj situaciji na brodovima više koristili frazama revolucionarnog zanosa dok su u praksi djelovali oportunistički, odlažući energičnu akciju za kasnije što je praktično posljedica straha za vlastiti život. Ovo znači da su se zalagali za neka polovična rješenja za koja je bilo jasno da su teško ostvarljiva bez diktature proletarijata. Među ustanicima bilo je i onih čiji je osnovni cilj bio da se pritiskom riješi, na povoljniji način, nacionalno pitanje. Oni su naročito djelovali protiv njemačko-mađarske hegemonije i tiranije jednog broja oficira ove narodnosti. Treća struja bili su predstavnici i pobornici revolucionarnog mnjenja. O ovome govore i riječi Raša neposredno pred strijeljanje. »Radio sam u pokretu mornara da se sruši monarhija. Hrabrilo me ono što se dogodilo u Rusiji. Tamo je granulo novo sunce, koje će ogrijati ne samo Slovene, nego sve narode svijeta i donijeti im mir i pravdu«. ²⁷ Mate Brničević tada izjavljuje: »Ne žalim što sam osuđen na smrt. Vjerujem da će naša smrt donijeti bolji život budućim naraštajima. Borio sam se za čovječniji postupak sa mornarima, zato mirno odlazim u

²⁵ Miroslav Teljchman: »Češki mornari u revolucionarnom pokretu na Jadranu u toku prvog svjetskog rata«.

²⁶ Bernard Stulli: »Revolucionarni pokret mornara«.

²⁷ Don Niko Luković: »O značaju ustanka bokokotorskih mornara i o držanju strijeljanih mornara«.

smrt!«²⁸ Iz ovoga se može zaključiti da je u Komitetu mornara bilo i iskusnih predstavnika nove komunističke orijentacije spremnih na sve radi pobjede ideje za koje se bore. Jasno je da pripadnici raznih političkih orijentacija, uz to i nedovoljno iskusni i stručno sposobni, nijesu mogli naći, u nekim slučajevima, zajednički jezik među sobom, pogotovo što je, po svoj prilici, kod proširenja Komiteta, došlo i do ubacivanja u njega Hansinih špijuna.²⁹

U mnogim osvrtima na ustanak se ističe da je fatalna greška bila dugo oklijevanje i čekanje, te da je ustanak zbog toga i propao. Smatramo da je ovakav stav, koji preovladava i u nekim novijim raspravama o ustanku, zasnovan samo na nekim činjenicama, koje su nedvojbeno uticale na kraj ustanka. Međutim, očito je da samo čekanje nije dovelo do kapitulacije ustanika. Samo u prvih nekoliko sati isplavljenje je imalo nekih izgleda na uspjeh. Već drugog dana da je preduzeta energična akcija isplavljenja, vjerovatno da bi bila zaustavljena vatrom topova kopnenih baterija i torpedama podmornica, jer je očito da se Komanda ratne luke ne bi libila da potopi brodove koji su se mogli kasnije, u slučaju isplavljenja za Italiju, priključiti neprijateljskim formacijama. Kada je već prvog dana propuštena prilika, dok je Komanda ratne luke bila iznenađena događajima, kasnije je već bilo kasno. Komanda je ovladala situacijom i preduzela mjere da spriječi isplavljenje i eventualno priključenje flote neprijateljskim snagama. To što je Komanda luke nastojala da prolongira razgovore i da pregovorima »umiri« ustanike bila je ispravna taktika iskusnih vojnika. Oni su željeli potpuno obezbijediti uspjeh akcije protiv ustanika. Tražili su da čak i avijacija učestvuje u napadu na ustaničke brodove.³⁰

Uzroke neuspjeha treba tražiti, pored ostalog, i u tome što ustanici nijesu bili dovoljno energični u odnosu prema oficirima, većem broju njih dopustili su slobodu kretanja, dogovaranja i špijuniranja. Admiralu su omogućili stalnu slobodu razgovora sa oficirima i stalnu telefonsku vezu. Mnogo vremena je izgubljeno u dogovaranju i parlamentarnom ophođenju sa oficirima. Kaleb-ljivce iz vlastitih redova nijesu onemogućili. Nijesu upotrijebili hidroavione za pritisak na neke brodove koji su sporo ili nikako izvršavali naređenja niti su obezbijedili dovoljnu podršku kopnene vojske.³¹

Jedna od bitnih grešaka bila je pogrešna razrada čitavog plana akcije. Ustanici su doveli sebe u situaciju da su bili prak-

²⁸ Isto.

²⁹ Sjećanje Šima Ujdura, jednog od vođa ustanka.

³⁰ Bernard Stulli: »Revolucionarni pokreti mornara«.

³¹ Anđelko Kalpić: »Revolucionarna kretanja mornara na istočnoj obali Jadrana«.

tično zatvoreni na brodovima, kao u kakvoj mišolovci, okruženi morem. Iako se radilo o značajnoj vojnoj sili, naoružanoj potrebnim naoružanjem, gotovo da se nije ni promišljalo da se naoružani odredi iskrcaju na kopno i da tu oružanom borbom preokrenu situaciju u svoju korist. Sigurno je da bi to uticalo na držanje i nekih baterija i u svakom slučaju bilo bi impuls za akciju nekim jedinicama kopnene vojske. Ovako okruženi sa svih strana neprijateljem, daleko snažnijim i moćnijim, nemoćni morali su da kapituliraju jer su bili u bezizlaznoj situaciji. Kada su 3. februara skinute i posljednje crvene zastave sa ustaničkih brodova, nastali su progoni i hapšenja. Oko 800 mornara našlo se u zatvorima, a veliki broj ostalih je prekomandovan. Austrougarska flota u Boki bila je nesposobna za dalja ratna dejstva sve do kraja rata, dok je veći broj brodova rasporemljen. Monarhija je sve do kraja rata osjećala posljedice ustanka mornara u Boki.

Činjenica da je ovaj ustanak kratko trajao, te da su u mnogim slučajevima ustanici pokazali nezrelost, vojničku nesnalazljivost i pogrešnu procjenu situacije nikako ne može da umanjí značaj ovog ustanka, da ospori uticaj koji je imao ne samo za kraj u kome je izbio nego za ukupni međunarodni radnički pokret.

Često se postavlja pitanje: da li je to bila obična pobuna, štrajk ili ustanak? Nizom argumenata nepobitno je utvrđeno da se zaista radi o ustanku te da ovaj pokret, uprkos niza manjkavosti o kojima je bilo riječi na prethodnim stranicama, ima sva obilježja klasno-revolucionarnog bunta kome je bila svrha prevrat i nasilno rušenje buržoaskog režima. Istina, neki historičari našeg vremena nalaze se pred dilemom, kada govore o ustanku, da li je imao pored klasnog i nacionalni karakter, te da li je nacionalna borba ugnjetenih bila dominantna vodilja ustanka oko koje se okupila većina mornara. Najbliže istini je, po našem mišljenju, tvrdnja da je on imao prvenstveno klasno-revolucionarni karakter, te da je upravo u okviru takvog programa borba za nacionalno oslobođenje nedjeljivi dio jedinstvene akcije, bez obzira da li su ustanku, ovi ili oni, pristupili iz različitih pobu da i motiva. Evo i nekoliko podataka koji govore o političkom opredjeljenju oko 6.500 raznih učesnika ustanka na moru i kopnu u Boki koji su se digli na ustanak. Dizanje crvenih zastava na jarbole, sviranje »Marseljeze« na admiralskom brodu, revolucionarni komiteti mornara, po ugledu na mornaričke sovjete u oktobarskoj revoluciji, komunistički opredijeljeno rukovodstvo, revolucionarni elementi u memorandumima i telegramima, izjave vođa pred smrt, Lenjinova podrška ustanku, govore o jasnoj orijentaciji i klasnoj revolucionarnoj svijesti značajnog dijela ustanika.

Nije na odmet istaći i zvanična mišljenja ondašnjih austrougarskih vlasti da je ustanak, oni ga samo tako i zovu, posljedica komunističkih ideja. Nešto kasnije jugoslovenski vladajući kru-

govi ističu da ova akcija nosi u sebi sva obilježja komunizma. Kao kuriozitet svoje vrste iznosimo ocjenu Nikole Hristića, majora, srpskog vojnog atašea u Italiji, datu 12. aprila 1918. godine: »Ustanak je rezultat lenjinističkih ideja, koje su se tada raširile u austrougarskoj marini, da su zato oslabile poznatu surovu disciplinu.«³²

Ipak, ne može se prenebreći činjenica da je na tok ustanka uticao i nacionalni momenat. To je bilo vrijeme buđenja nacionalne svijesti, borbe za oslobođenje od Austro-Ugarske zato su mnogi ušli u ustanak sa željom da se rušenjem jedne kapitalističke monarhije sruši i jedna monarhija koja je ugnjetavala brojne nacije, posebno Slovene. U zahtjevima kao jedna od tačaka navodi se »samoopredjeljenje naroda«.

Treba istaći i činjenicu da su neki zahtjevi »crvenih mornara« u Boki, u mnogim svojim postavkama, išli ispred tadašnje socijaldemokratske opozicije i socijaldemokratskih rezona. Nešto ranije započeta oktobarska revolucija polarizirala je snage. Dok je buržoazija u monarhiji, bez obzira na nacionalnu pripadnost ili pripadnost ovoj ili onoj partiji, bila skoro bez izuzetka saglasna u osudi boljševizma, i u zahtjevu da treba marširati na Petrograd, dotle su mornari u Boki djelovali i ponašali se drugačije. Oni su spontano pozdravljali sovjetsku revoluciju, oduševljavali se njome i nastojali da je primijene u praksi. To što im nije pošlo za rukom da je u potpunosti ostvare proizvod je niza komponenti o kojima je bilo više riječi na prethodnim stranama.

Oni su ovo ostvarivali u izuzetno teškim okolnostima. Mornari, ukrcani na brodovima kao i oni u kopnenim mornaričkim jedinicama, u rejonu ratne luke Boke, po režimu koji je vladao ovdje, bili su u znatnoj mjeri izolirani od ostaloga svijeta. Ipak, uprkos tome, pronašli su niz načina da budu obaviješteni o tekućim zbivanjima u zemlji i u svijetu. Održavali su kontakte, vodili razgovore i tako dopunjavali svoju političku informisanost i nedostatke praktičnog revolucionarnog iskustva. Oni su svoja znanja proširivali čitanjem razne socijalističke literature. Mnogi dokumenti govore o nastojanju vojnih vlasti da se uđe u trag kanalima i ljudima koji šire boljševičke ideje. Svakako treba istaći i činjenicu da su korištene tajno i brodske radio-stanice. Mnogo toga se saznalo preko njih. Kasnije su se ove informacije širile te je sa njima bio upoznat veći broj mornara.

Recimo i to da je ustanak mornara u Boki izbio u vrijeme kada ljevica radničkog pokreta još nije organizaciono oformljena ni povezana. Ona tada djeluje snagom svoje masovne osnove uslovljene objektivnom istorijskom situacijom. Očito je da je ona u Boki djelovala izvan okvira postojećih partijskih organizacija. Slabosti u njenom organizovanju odrazile su se svakako i u ukup-

³² Bernard Stulli: »Revolucionarni pokreti mornara«.

nom rezultatu ustaničke akcije februara 1918. godine. Neorganizovanost je slabila cjelokupnu udarnu snagu ovog pokreta. Međutim, to djelovanje je bilo dragocjeno iskustvo za sljedeće akcije. Tako je ustanak u Boki već bio bolje organizovan nego druge slične akcije na istočnoj obali Jadrana koje su mu prethodile. Ovaj ustanak bio je i svojevrsna škola. Neposredno po slomu u brojnim mišljenjima vrši se ocjena ustanka, kritički se analiziraju slabosti, i ističe se, skoro po pravilu, uvjerenje da će sljedeće akcije bolje uspjeti jer će se uočene greške ispraviti.

Pogrešno bi bilo kazati da je Boka tada bila jedini »crveni kraj«. U naučnoj analizi i obradi ne mogu se razdvajati procesi revolucionarnog previranja među mornarima i radnicima iz vojnih ili militariziranih preduzeća na cijeloj obali od Trsta do Boke. To je jedan historijski proces. Ne samo zato što je dokumentovano utvrđena njihova veza, te nastojanje jednih i drugih za zajedničkim akcijama, nego i zato što su nikli iz istih razloga i pobuda, uslova i okolnosti sredine, uticali recipročno jedni na druge, suočeni sa istim neposrednim neprijateljem — vladinim vojnim komandama na obali.³³

Prvog februara 1918. godine, misleći na ruski proleterijat, na kronštatske mornare, na »Auroru«, proleter i brojnih nacija počeli su zajedničku borbu. Trećeg februara ova borba nije završena. Ustaničari iz Boke su, vrativši se svojim kućama, nastavili borbu za slobodu naroda i da ideje socijalizma pobijede, da postanu stvarnost.³⁴ Čitav niz mornara Srba, Hrvata, Slovenaca, Crnogoraca, Čeha, Slovaka, Poljaka, Italijana, Mađara uključio se u revolucionarna zbivanja u svom kraju. Podaci govore da su mnogi za svoje ideje dali život. Jedan broj Mađara, učesnika u ustanku, kada se vratio u svoju domovinu nije objesio puške o klin. Branili su Sovjetsku Republiku u Mađarskoj.³⁵ Tako je bilo svuda. Uticaj ustanka mornara u Boki već tada je bio prešao okvire u kojima je izbio.

Zbog svega ovoga možemo se s pravom ponositi onim znanim i neznanim mornarima herojima, koji su primorani da služe na brodovima Austro-Ugarske, u opštem kretanju na ovom području, imali revolucionarne smjelosti da u interesu svojih osnovnih prava, odbrane ljudskog dostojanstva i bolje budućnosti, unutar flote, jasno ukažu buržoaziji na svu težinu nenarodnog režima.

Istorijski značaj ove revolucionarne akcije je višestruk. On ukazuje da je ovaj kraj, od prvog trenutka bio u toku revolucionarnih kretanja u Evropi. Snaga ovog pokreta se ogledala što je

³³ Bernard Stulli: »Revolucionarni pokreti i pobune u austrougarskoj mornarici tokom 1917—1918«. (Naučni skup: »Oktobarska revolucija i narodi Jugoslavije«.)

³⁴ Gabor Šandorine: »Ustanak mornara u Kotoru i učešće Mađara u njemu.

³⁵ Isto.

on izbio i pored oportunitizma rukovodstva socijaldemokratske partije. Revolucionarni pokret na brodovima u Boki bio je snažno podstaknut oktobarskom revolucijom i predstavlja jedan od važnih odjeka Oktobra i podršku Lenjinu u stvaranju novog svijeta. Međutim, on nije samo odraz Oktobra već i rezultat tradicionalnog otpora prema svakom zavojevaču na ovom području. Masovna podrška ustanicima od strane radništva na kopnu dokaz je već tada razvijene klasne svijesti radnih ljudi ovog kraja. Grobovi strijeljanih u Škaljarima bili su, u prvim godinama poslije prvog svjetskog rata, mjesto organizovanog okupljanja naprednih snaga. Ovdje su se radnici okupljali i odavde kretali u demonstracije, štrajkove, pobune. Ustanak mornara u Boki odigrao je značajnu, vrlo pozitivnu ulogu, na dalji razvoj revolucionarnih događaja u Boki koja je dobila svoj konačni epilog u narodno-oslobodilačkoj borbi kada je izvojevana sloboda, kada je san »crvenih mornara«, sa kojim su pošli u borbu, postao stvarnost.

Summary

**THE CONSEQUENCES OF THE LACK OF REVOLUTIONARY
EXPERIENCE AND THE CLASS TRAITS OF THE RISING**
ON THE OCCASION OF THE 60TH ANNIVERSARY
OF THE SAILORS' RISING IN BOKA

Tomislav GRGUREVIĆ

On the last February 1918 a rising broke out on the ships of Austro-Hungarian fleet and in some of the institutions on land in Boka. It was one of the first echoes of the October Revolution in the world. On February the 3rd the Rising was already crushed, and numerous participants arrested. The four leaders of the Rising were sentenced to death.

Many historians put the question what the reasons for such a swift breakdown of the Rising were. Revolutionary inexperience is the first reason for the surrender. However, it does not mean that they were not very brave men. The documents and numerous memories record that they themselves spoke of mistakes and underlined the lack of experience. The data about the activity of the rebels and of their acts during and after the Rising tell that the Rising had a class trait.